

دکتوسید حیدر شهربار نقوی

استاد زبان اردو دردانشگاه اصفهان

میرزا محمد صادق مینا اصفهانی

یکی از نامداران علم و ادب در هندو پاکستان که آثار گرانمایه و پرارزشی بفارسی از خود بیادگار گذاشته ، میرزا محمد صادق مینا اصفهانیست . او در شبه قاره پا برعصه وجود گذاشته و در آنجا زیسته و در همانجا چشم از جهان پوشیده است . «شاهد صادق» و «صبح صادق» دو کتاب ذیقیمت وی دارای اهمیت و ارزش فراوانی میباشد ولی متأسفانه هنوز بزینت طبع آراسته نگردیده و نسخ زیادی هم بخصوص از صبح صادق در کتابخانه‌ها وجود ندارد .

میرزا محمد صالح پدر محمد صادق در زمان حکومت جلال‌الدین اکبر شاهنشاه هندوستان (۱۵۵۶-۱۶۰۵ میلادی) از ایران بآنکشور رفته و تا زمان سلطنت شهاب‌الدین محمد شاهجهان (۱۶۲۷-۱۶۵۸ میلادی) در آنجا بسربرده است . مجمهمی نراین شفیق اورنگ آبادی در تذکره اش «شام غریبان» محمد صالح را چنین معرفی نموده است : (۱)

« میرزا صالح نسبش به سه واسطه به صدرالدین طیب اصفهانی میرسد که از مشاهیر حکما و علمای عصر بود و نزد سلاطین عهد تقرب داشت . میرزا صالح به هند آمد و درسلك نوکران جهانگیر و شاهجهان پادشاه منتظم گشت و هژدهم شوال سنه ثلاث و اربعین والف رحلت کرد . میرزا صادق مؤلف تاریخ صبح صادق پسر اوست . میرزا صالح گوید :

موج اشکم چون بغل بگشاد جیحون گفتم بس
چون بخود پیچیدم از اندیشه گردون گفتم بس

جانم دهندش بصدور بزم حریفان تانه بری سر به تیغ تیز کدو را «
طاهر نصرآبادی در تذکره معروفش درباره میرزا صالح چنین نوشته
است : (۱)

«جد پدری راقم است . در کمال قابلیت و همت بود . بسبب ناسازی
روزگار به هندوستان رفته و در زمان شاه سلیم (جهانگیر پادشاه ۱۰۱۴/۱۰۳۷هـ)
کمال اعتبار داشت . در آن ولایت میل کدخدائی کرده فرزندان بهم رسانید .
میرزا صادق یکی از ایشان است که مشهور به مینا بود و بسبب کمالات صوری
و معنوی در هند علم بود و احوال او تحت امرای هندوستان مرقوم شده . در
اوایل پادشاهی سپاهجهان فوت شد . طبعش خالی از لطفی نبوده .» (۲)
طاهر نصرآبادی اشعار زیر را از میرزا صالح در تذکره اش نقل کرده است :
از بزمگاه وصلت اگر برکناره ام محروم نیستم ز تو گرم نظاره ام
الفت میانه من و غمهای عشق تو جائی رسیده است که من هیچ کاره ام

بشکنم گرتوبه انکاری مکن در کار من چشم بر روی گنه نگشوده استغفار من
طاهر نصرآبادی میرزا محمد صادق را بعبارت زیر معرفی نموده است (۳)
«میرزا محمد صادق ولد میرزا صالح جد راقم است که در هندوستان
بعرضه و جردآمده ، در کمال استعداد و نهایت قابلیت بود چنانچه در ولایت

۱- تذکره نصرآبادی صفحه ۴۵۲

۲- تذکره نصرآبادی ۴۵۲

۳- تذکره نصرآبادی ص ۶۴

هندوستان مشهور است . »

«چون درحین اسب سواری افتاد و يك چشم اوناقص شده چشمی ازمینا ساخته بجای آن گذاشته بمیرزا صادق مینا مشهور شد .
از جمیع علوم خصوصاً هندسه و حساب و اسطرلاب و اصول ریاضی بهره ور بود . با وجود اینها درسپاهی گری و شجاعت و تهور هم ممتاز بود چنانچه از قبل پادشاهزاده شجاع با متمردان ولایت بنگاله ، در دریا و صحرا مکرر جنگهای مردانه کرده و شرح آنها را بنظم آورده جهت فقیر فرستاده برد .
در سنه ۱۹۶۱ ه در هندوستان فوت شد . »

سید حسام‌الدین راشدی ایرانشناس بنام پاکستان در مجله پارس (شماره خصوصی جشن فرخنده تاجگذاری اعلیحضرتین) چاپ کراچی بسال ۱۹۶۷ م (در صفحه ۳۹) خلاصه نوشته‌های ریو (فهرست نگار کتابخانه موزه بریتانیا - لندن) و استوری را در مورد میرزا محمد صادق چنین خلاصه کرده است :

« محمد صادق بن محمد صالح الاصفهانی الازادانی در بندر سورت نزد بمبئی در سال ۱۰۱۸ ه چشم بدنیاگشود . پدرش آنجا در ملازمت عبدالدحیم خانخانان میبود . در سال ۱۰۲۷ ه همراه پدر به الله آباد رفت . پدرش آنجا بمنصب میرسامانی در دربار شهزاده پرویز سرفراز بود . چند سال در تپتا و جونپور درس گرفت . در سال ۱۰۳۵ ه در رکاب شهزاده پرویز بدکن شتافت و در سال بعد یعنی در سنه ۱۰۳۶ ه بعد از مرگ شاهزاده پرویز (پسر دوم جهانگیر شاه) در سلك ملازمان شاهجهان پیوست و بخدمت وقایع نویسی سرفراز گردید . »

« در سال اول شاهجهانی در بنگال جاگیر (ملك) یافت و به جهانگیر نگر (داکا) شتافت . در فتنهٔ و شورش قاسم خان فرماندار بنگال در لشکر شاهی

بخدمت بخشیشگری را بعهدہ داشت و در عهد اعظم خیان و اسلام خیان مورد عتاب این دوامیر قرار گرفت .

در سال ۱۰۴۸ هـ در بندرخانه (سلیم آباد) ماند و بعد از چندی که رهائی یافت گوشه‌انزوا اختیار نمود. در شعر صادقی تخلص میکرد و ملا محمد حسین کشمیری متوفی ۱۳۰۷ هـ استادش بود .

« او در سال ۱۰۶۱ هـ بعمر ۴۳ سالگی در بنگال ابن جهان را وداع

گفت . »

پدرش محمد صالح بتاریخ ۱۸ شوال سال ۱۰۴۳ هـ حیات را بدرود گفت و غیر از محمد صادق سه پسر دیگر هم داشت. محمد تقی در آن وقت در ایران بود و محمد سعید و محمد جعفر هر دو در بنگاله بودند. محمد صالح بدهکار بود و بعد مرگش اگر میر علی همدانی بخشی بنگال بکمک او نمیرسید محمد صادق و برادرانش بزحمت زیادی دچار میشدند .

میرزا محمد صادق مینا اصفهانی کتاب «صبح صادق» را که بحکم دائرة المعارفی میباشد در سال ۱۰۴۱ هـ آغاز نموده و در سال ۱۰۴۸ هـ پایان رسانیده است . این کتاب که شامل چهار جلد ضخیم بوده و به شاهزاده شجاع حاکم بنگال اهدا گردیده است ، شامل مطالب زیر میباشد :

جلد اول درباره تخلیق عالم الی احوال بنو عباس .

جلد دوم درباره سلاطین ایران و از چنگیز تا شاه جهان شاهنشاه هندوستان

جلد سوم درباره شخصیت‌های برجسته و بنامی که در بین سالهای ۱۰۰۰

هـ تا ۱۰۴۸ هـ در گذشتند . شرح حال آنان با نهایت دقت گردآوری شده است.

جلد چهارم درباره جغرافیای کشورهای اسلامی .